

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

УДК 343

ISSN 2311-9640

ВІСНИК АСОЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Електронне наукове видання

Випуск 1(13) / 2020

*Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
постановою Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
№ 21 від 26 червня 2020 року*

*Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження рішень
Атестаційної колегії Міністерства від 14 травня 2020 року та внесення змін до наказу
Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2020 року № 409»
від 14 травня 2020 року № 627
електронне наукове видання «Вісник Асоціації кримінального права України»
включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»*

© ГО «ВАКП», 2020

Вісник Асоціації кримінального права України : електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Всеукр. громад. орг. «Асоц. кримін. права». – Харків: [б. в.], 2020. – Вип. 1(13). – ISSN 2311-9640 (online)

В електронному науковому збірнику Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Всеукраїнської громадської організації «Асоціація кримінального права» висвітлюються актуальні питання з кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, усіх, хто прагне отримати ґрунтовні знання теоретичного і прикладного характеру.

Редакційна колегія

Головкін Б. М., д-р юрид. наук, професор (головний редактор); **Борисов В. І.**, акад. Нац. акад. прав. наук України, д-р юрид. наук, професор (заст. головного редактора); **Баулін Ю. В.**, акад. Нац. акад. прав. наук України, д-р юрид. наук, професор (наук. редактор); **Євтєєва Д. П.**, канд. юрид. наук, ст. наук. співроб. (наук. редактор); **Гродецький Ю. В.**, канд. юрид. наук, доц. (відповідальний секретар); **Ласковська Катажина**, д-р юрид. наук, професор (Польща); **Аркуша Л. І.**, д-р юрид. наук, професор; **Вільчик Т. Б.**, д-р юрид. наук, професор; **Лапкін А. В.**, канд. юрид. наук, доц.; **Маринів В. І.**, канд. юрид. наук, доц.; **Орловський Р. С.**, канд. юрид. наук, доц.; **Савченко А. В.**, д-р юрид. наук, професор; **Халимон С. І.**, д-р юрид. наук, доц.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства від 14 травня 2020 року та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2020 року № 409» від 14 травня 2020 року № 627 електронне наукове видання «Вісник Асоціації кримінального права України» включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б».

Науковий збірник індексується в міжнародних наукометричних базах даних:

**Index Copernicus Journals Master List; Google Scholar; WorldCat;
Scientific Indexing Services (SIS); General Impact Factor (GIF);
ResearchBib – Academic Resource Index**

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет
постановою Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
№ 21 від 26 червня 2020 року

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

<i>Козаченко О. В.</i> Засудження як форма реалізації кримінальної відповідальності	1–15
<i>Радутний О. Е.</i> Нові кримінально-правові делікти, які пов'язані з цифровою людиною	16–28
<i>Харитонов О. В.</i> Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри	29–60
<i>Тимофєєва Л. Ю.</i> Роль потерпілого в кримінальному праві України	61–74

ПИТАННЯ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

<i>Кузембаєв О. С.</i> Кримінальна відповідальність за зараження коронавірусом SARS-COV-2 (COVID-19) в Україні та деяких зарубіжних країнах в ракурсі економічного паритету	75–91
<i>Дудоров О. О., Мовчан Р. О.</i> Про напрями вдосконалення механізму кримінально-правової охорони довкілля (на замітку розробникам нового Кримінального кодексу України)	92–125
<i>Борисов В. І., Пащенко О. О.</i> Щодо розуміння доктринальної концепції «безпека – стан захищеності»	126–144
<i>Квітка О. О.</i> Щодо діяння як ознаки складу злочину, передбаченого ст. 281 КК України	145–162

КРИМІНОЛОГІЯ

<i>Данильченко Ю. Б.</i> Сучасні біотехнології та їх роль у зменшенні можливостей вчинення злочинів	163–177
<i>Колодяжний М. Г.</i> Застосування сучасних технологій у сфері запобігання злочинності	178–195
<i>Іжевський Р. П.</i> Загальносоціальне запобігання злочинам, пов'язаним із незаконним використанням бюджетних коштів при будівництві автомобільних доріг	196–207
<i>Яцина М. О.</i> Проблемні питання у визначенні поняття «суб'єкти кримінологічної політики»	208–220

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

- Конопельський В. Я., Гритенко О. А.* Прогресивна система виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі: відповідність міжнародно-правовим стандартам 221–235

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Рак С. В., Панасюк О. А., Булгакова Ю. М.* Окремі питання належної правової процедури здійснення доступу до приватної інформації під час провадження досудового розслідування кримінальних правопорушень 236–258

СУДОУСТРІЙ ТА ПРОКУРОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Лапкін А. В.* Проблеми підвищення якості підготовки фахівців у сфері кримінальної юстиції 259–269

ОГЛЯД ПРАКТИКИ

- Рубащенко М. А.* Вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб: огляд практики Касаційного кримінального Суду 270–282

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

- Борисов В. І., Пащенко О. О.* Наукові здобутки В. Я. Тація в галузі права 283–298

- Бабенко А. М.* Рецензія на монографію І. Б. Медицького «Наслідки злочинності в Україні: теоретичні і прикладні аспекти» (Івано-Франківськ, 2020) 299–304

- Козаченко О. В.* Видання Альманаху наукових праць «Новітні кримінально-правові дослідження – 2020» 305–312

НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ

- Тютюгін В. І.* Лекція за темою: «Призначення покарання за сукупністю злочинів (статті 70, 72 КК України)» 313–335

- Тютюгін В. І.* Лекція за темою: «Призначення покарання за сукупністю вироків (статті 71, 72 КК України)» 336–350

- Борисов В. І.* Лекція за темою: «Кримінальна відповідальність за хуліганство (стаття 296 КК України)» 351–371

УДК 343.242.3

В. Я. Конопельський,

докт. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ;

О. А. Гритенко,

канд. юрид. наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОГРЕСИВНА СИСТЕМА ВИКОНАННЯ ТА ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМ СТАНДАРТАМ

У статті розглянуто міжнародно-правові стандарти у сфері прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі, які знаходять своє відтворення у чинному Кримінально-виконавчому законодавстві. Визначено, що розглянуті положення міжнародно-правових актів мають значення для будь-якої країни світу, є орієнтиром у їхній законотворчій та правозастосовній діяльності. Проте їхня реалізація в значній мірі залежить від особливостей правової системи, історичних надбань та уподобань в сфері виконання (відбування) найсуворіших покарань, які передбачають ізоляцію засудженої особи від суспільства, від матеріальних (економічних) можливостей держави тощо. Доведено, що прогресивна система виконання покарання, відповідно до міжнародно-правових стандартів, має відтворюватися у перетворенні (суттєвій зміні) чинних форм та методів роботи із засудженими, а саме в чинному кримінально-виконавчому законодавстві було б бажано більш чітко визначитися із загальною системою поступової зміни умов під час відбування покарання, системою заохочувальних заходів, з наповненням їх більш стимулюючим змістом тощо.

Ключові слова: кримінально-виконавче законодавство, міжнародно-правові стандарти, позбавлення волі, прогресивна система.

Постановка проблеми. В сучасних умовах, у взаємозв'язку з інтеграційними процесами загальносвітового і регіонального характеру, що зачіпають в тому числі сферу виконання кримінальних покарань, організацію та функціонування кримінально-виконавчої системи, зростає роль міжнародно-правової складової. Прогресивні положення міжнародно-правових актів ви-

ступають правовими орієнтирами для національного законодавця, передбачають собою міжнародні правові стандарти, до досягненню яких, в цілому, прагнуть національні правові системи сучасних держав. Слід зауважити, що в сучасній вітчизняній юридичній літературі приділяється увага міжнародним правовим стандартам в пенітенціарній сфері та питань їх реалізації в Україні, перш за все в контексті проблеми дотримання прав людини, поведженню із засудженими (ув'язненими) або в цілому; також зростає науковий інтерес до проблемних питань відтворення у чинному кримінально-виконавчому законодавстві міжнародно-правових стандартів у сфері прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми. Окремі аспекти вивчення прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі досліджувалися такими вченими та науковцями, як: М. І. Бажанов, А. С. Міхлін, М. А. Стручков, Ю. М. Ткачевський, Б. С. Утевський, І. В. Шмаров. Серед сучасних провідних вчених в області кримінально-виконавчого права окремі дослідження щодо застосування прогресивної системи відбування кримінальних покарань в практичній діяльності персоналу органів і установ виконання покарань проводили А. В. Беца, І. Г. Богатирьов, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, В. Я. Конопельський, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, І. С. Яковець. На жаль загальної точки зору щодо цілісного та системного характеру відповідності чинного кримінально-виконавчого законодавства міжнародно-правовим стандартам у сфері прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі немає, чим і зумовлюється актуальність даної публікації.

Метою дослідження є розгляд положень деяких міжнародно-правових актів, які відтворюються у чинному кримінально-виконавчому законодавстві щодо прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. Ефективність кримінально-виконавчого законодавства в регулюванні відповідних суспільних відносин та попередженні злочинності, крім іншого, в значній мірі залежить від зовнішнього впливу *міжнародного права*, яке є результатом розвитку та становлення такої системи правових норм, яка відпрацьовувалася протягом тривалого періоду часу, враховує позитивні тенденції законодавчої та правозастосовної практики багатьох країн світу, передбачає існування різних особливостей національних систем права, зумовлює взаємовигідний розвиток різних правових систем тощо. На справедливу думку вчених, сфера такого взаємовпливу є доволі широкою і охоплює право у його нормативному закріпленні, правозастосування та правосвідомість¹.

Важливим є питання оцінки відповідності вітчизняної кримінально-виконавчої системи (відповідно вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства) міжнародним правовим стандартам. До того ж, у зв'язку із обраним предметом дослідження особливої актуальності набувають питання відтворення проблем прогресивної системи виконання покарання не лише в міжнародних правових актах, а й у міжнародному законодавчому досвіді.

Міжнародно-правові стандарти, які мають обумовлювати напрямки удосконалення вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства можуть міститися у як у міжнародно-правових актах загального значення, а отже як таких, що впливають на законотворчість кримінально-правового, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого напрямку, – так і безпосередньо пенітенціарного характеру.

Щодо міжнародно-правових актів загального характеру, то *Конвенція проти катувань... містить* принципи положення щодо охорони людини, її життя, здоров'я, гідності, прав і свобод, власності, не припускати нелюдських покарань. Недопущення застосування катувань, жорстоких, нелюдських, при-

¹ Гаврилов В. В. К вопросу о взаимодействии международной и национальной правовых систем в контексте идеологии и правосознания. *Контакт России и стран АТР в правовом дискурсе* / отв. ред. А. И. Коробеев. Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 2005. С. 33–34.

нижуючих людську гідність видів поведження та покарання проголошують ст. 5 Загальної декларації прав людини (ООН, 1948 р.), ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (ООН, 1966 р.), ст. 3 Європейської Конвенції з прав людини (Рада Європи, 1953 р.). Ці загальні міжнародно-правові документи стали підставою для конкретнішого, спеціалізованого за характером міжнародного акту, що захищає права і свободи особистості в зазначеній сфері. *Конвенція проти катувань, яка була прийнята ООН в 1984 р.*, в Україні набрала чинності у 1987 р. (у 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала Європейську Конвенцію проти катувань, нелюдських або принижуючих гідність поведження та покарання). У ст. 16 цієї Конвенції зазначається, що кожна держава-учасник зобов'язується запобігати на своїй території усім актам жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поведження та покарання². Маємо погодитися із тим, що вітчизняне законодавство в цьому разі відповідає міжнародним стандартам. Конституція України в ст. 28 надає громадянам право на захист від катування, жорстокого, нелюдського, такого, що принижує гідність поведження чи покарання. Це положення Конституції знайшло своє відображення в ч. 3 ст. 50 КК України, де покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

Проте, виходячи з предмету дослідження, в більшій мірі нас цікавлять міжнародно-правові акти пенітенціарного спрямування. Ми маємо виходити з того, що пенітенціарні правила (стандарти), які закріплюються у різних міжнародно-правових документах та стосуються регулювання сфер поведження із засудженими, – є результатом формулювання таких універсальних правил, в яких здебільшого відтворюються особливості правової системи та традицій права Західного світу (західної цивілізації) з відповідним рівнем їхнього забезпечення³.

² Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. *Международные акты о правах человека: сборник документов* / В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева. М.: Норма-Инфра, 1998. 784 с.

³ Гритенко О. А. Імплементация общепринятых пенитенциарных стандартов и правил в

До таких актів, передусім, відносяться *Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями*. Слід зазначити, що міжнародні стандарти, викладені у цьому документі, витримали всі виклики часу, оскільки викладені в простій та доступній формі, завжди є актуальними та затребуваними. Слід зазначити, що окремі міжнародно-правові стандарти, які містяться у Мінімальних стандартних правилах поведження з в'язнями, безпосередньо стосуються розглядуваного питання – доцільності існування особливих заходів та методів щодо досягнення мети їхнього виправлення. За міжнародно-правовими стандартами, які містяться у даних правилах, примусові заходи, які пов'язані з ізоляцією засудженого від зовнішнього світу, суспільства, родини заподіюють йому страждання вже тому, що вони віднімають у нього право на самовизначення, оскільки позбавляють його волі. Тож тюремна система не повинна збільшувати страждання, які вже є наслідком положення правопорушника. Серед інших принципових положень, які містяться у Мінімальних стандартних правилах поведження з в'язнями, важливим є те, що установа має використати всі виправні та виховні види допомоги з урахуванням потреб перевиховання кожного в'язня; режим має зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на волі, оскільки ця різниця вбиває у в'язня почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності; мають вживатися заходи до поступового повернення в'язнів до життя в суспільстві через введення особливого режиму для осіб, які мають звільнитися, або в самому закладі, або в іншому закладі чи звільняти на іспитовий термін, протягом якого вони залишаються під наглядом; робота з різними категоріями в'язнів слід вести по можливості в різних закладах або різних відділеннях одного закладу; в кожному закладі треба мати систему пільг і розробляти різні методи поведження з різними категоріями

в'язнів, щоб заохотити їх до доброї поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання⁴.

На другому по значенні місці знаходяться *Європейські тюремні правила*. Поняття «прогресивний» використовується у Європейських тюремних правилах. Зокрема, коли в преамбулі йдеться про те, що виправний вплив на засуджених має здійснюватися в межах сучасної прогресивної системи відбування покарання. Використовуючи це поняття, Європейські тюремні правила, в той же час, не розкривають його зміст. Лише концентрується увага на те, що основною метою в частині запровадження рекомендацій у встановленні єдиних мінімальних вимог щодо різних аспектів управлінської діяльності пенітенціарних установ – є забезпечення гуманних умов утримання засуджених в ізоляції, поводження з особами, які позбавлені волі. Узагальнений підхід до визначених в цьому документі правилах надає нам підстави дійти висновку щодо того, що «прогресивні» режими в установах по виконанню покарання у виді позбавлення волі передбачають саме максимальне дотримання стандартів, викладених у Європейських тюремних правилах⁵.

Методика нашого дослідження передбачає розгляд питання щодо змісту та сутності пенітенціарних положень у міжнародно-правових актах здійснити на двох рівнях: розглянути безпосередньо зміст конкретних документів (Конвенцій, Правил, Пактів тощо) та звернутися до результатів *узагальненого аналізу міжнародно-правових стандартів відповідно до певних сфер порядку та умов виконання та відбування покарань, що пов'язані із ізоляцією засудженої особи від суспільства*. Зокрема, в сфері працевикористання засуджених, підходів щодо формування відповідальності засуджених за свою поведінку в місцях позбавлення волі, рекомендацій щодо доцільної та ефективної системи стимулювання право слухняної поведінки засуджених та окремих

⁴ Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. *Збірник міжнародних нормативно-правових актів щодо захисту прав та свобод громадян у сфері правосуддя* / укл. Конопельський В. Я., Ткаліч В. Є. Одеса: НДРВВ, 2003. С. 95–122.

⁵ Гритенко О. А. Имплементация общепринятых пенитенциарных стандартов и правил в формировании прогрессивной системы исполнения наказания. С. 27.

заходів заохочення, підходів щодо розуміння сутнісних ознак правопорушень засуджених в місцях позбавлення волі та системи дисциплінарних стягнень, які застосовуються до цих засуджених тощо.

Так, маємо погодитися із тими вченими, які виокремлюють особливу важливість Європейських тюремних правил в частині формулювання рекомендацій щодо головних спрямувань у виправному впливі та поведженні із засудженими, – підтримка стану здоров'я та *формування відчуття відповідальності* за свою поведінку та схильності, власні рішення щодо інтенсивності формування власних здібностей, які знадобляться на волі⁶.

Щодо розв'язання дискусійного питання, – чи є *праця засуджених*, яка за законодавчими вимогами є обов'язковою, примусовою, такою що спроможна здійснювати ефективний виправний вплив на засудженого під час перебування в ізоляції. Зазвичай поняття «примусовість» та «обов'язковість» праці засуджених розглядаються як не тотожні. Здебільшого такої позиції дотримуються і автори сучасних підручників з кримінально-виконавчого права України, де також йдеться про те, що «міжнародні правові акти та національне законодавство розглядають працю засуджених в якості необхідного засобу виправлення, а її обов'язковість не свідчить про те, що вона є примусовою»⁷. (Здебільшого вітчизняні вчені звертаються до міжнародно-правових актів в частині рекомендацій щодо підходів, засобів та заходів, які б мали забезпечити *постійний контакт засудженого із зовнішнім світом*, рідними та близькими, сутнісного значення окремих заходів, зокрема *відпустки*).

Питання доцільності запровадження видів відпустки, терміну, кола осіб, до яких вона має застосовуватися, необхідно вирішувати, крім іншого, на підставі врахування міжнародних стандартів. У *Мінімальних стандартних*

⁶ Калашник Н. Г. Пенітенціарна система України – шляхом перетворень. *Юридичний журнал*. К., 2010. № 7. С. 52–58.

⁷ Курс кримінально-виконавчого права України. Загальна та особлива частини: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк, В. Б. Василець; ред. О. М. Джужа; Нац. акад. внутр. справ України. К.: Юрінком Інтер, 2000. С. 71; Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужа. К.: Атіка, 2010. С. 596–597.

правилах поводження з в'язнями не йдеться безпосередньо про відпустки. Проте міжнародні стандарти містять рекомендації в частині збереження та поновлення контактів із зовнішнім світом, наголошується на особливості та важливості зміцнення зв'язків засудженого із сім'єю, особами та установами, що знаходяться за стінами закладу і які здатні сприяти включенню засудженого у життя суспільства після звільнення. Так, у п. 37 міжнародно-правового акту наголошується на тому, що в'язням треба надавати можливість спілкуватися через регулярні проміжки часу і під належним наглядом з їхніми сім'ями або друзями, що мають бездоганну репутацію, як шляхом листування, так і безпосередньо у ході відвідин. Дане положення за сутністю та змістом має своє продовження у підрозділі «Стосунки зі зовнішнім світом і опіка після звільнення», де у п. п. 79, 80 наголошується на особливості та важливості зміцнення зв'язків засудженого із сім'єю, особами та установами, що знаходяться за стінами закладу і які здатні сприяти включенню засудженого в життя суспільства після звільнення⁸. Поняття «в ході відвідин» не розкривається, проте маємо розуміти можливість відвідин не лише з боку рідних та знайомих засудженої особи, але й засудженого під час короткострокових звільнень і різних видів відпусток.

Європейські тюремні правила, прийняті Радою Європи у 1987 р., у значній більшості своїх положень відтворюють зміст та сутність міжнародно-правових рекомендацій, викладених у Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями. Зокрема, у п. п. 43, 64, 70 наголошується на тому, що ув'язнення у тюрму шляхом позбавлення волі є вже покаранням. Тож умови ізоляції, режим утримання (крім випадків дотримання дисципліни) не мають посилювати страждання засуджених, створювати умови для негативного впливу на особу, позбавляти її власної гідності, відчуття особистої відповідальності. Нейтралізації негативного впливу ув'язнення має сприяти *система соціально-корисних зв'язків із зовнішнім світом, з родиною.*

⁸ Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. С. 102, 110–111.

Проте у *Європейських тюремних* правилах у розділах «Контакти з зовнішнім світом» та «Цілі та режими утримання» вже безпосередньо *конкретизуються певні* положення щодо необхідності та доцільності *надання засудженим відпусток*. У документі підкреслюється те, що для стимулювання контактів із зовнішнім світом необхідно *передбачити систему тюремних відпусток*, що програми перевиховання у якості обов'язкової складової максимально мають передбачати надання засудженим тюремної відпустки за *медичними, загальноосвітніми, професійними, сімейними та іншими підставами*. Тож особлива увага приділяється ролі візитів членів родини до в'язня, надання йому відпусток. За Європейськими тюремними правилами останнє повинно мати обов'язковий характер у повсякденній роботі виправних установ. Оскільки тюремна відпустка має особливе значення в укріпленні сімейних зв'язків, полегшенні соціальної адаптації після звільнення, створенні атмосфери гуманності у в'язницях, рекомендується максимально використовувати надання відпусток, як в закритих, так і відкритих в'язницях.

До того ж, саме в цих правилах отримання інформації про життя в навколишньому середовищі, наявність чіткої досить широкої системи контактів із членами родини, можливість *побувати у відпустці*, – розглядаються як фундаментальні положення, вкрай необхідні для сучасних, *прогресивних тюремних режимів*⁹. В частині підходів до розуміння особливих сутнісних ознак правопорушень засуджених в місцях позбавлення волі та специфічної системи дисциплінарних стягнень, які застосовуються до засуджених, які не дотримуються режимних вимог під час відбування покарання у виді позбавлення волі, типовою ознакою сучасних досліджень є розгляд цих питань у співвідношенні із відповідними положеннями міжнародно-правових актів¹⁰.

⁹ Курс кримінально-виконавчого права України: Загальна та Особлива частини. С. 60, 66, 67; Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація R (2006) Комітету міністрів Ради Європи від 11 січня 2006 р. Донецьк: Донецький меморіал, 2006. 36 с.

¹⁰ Гритенко О. А. Дисциплінарна практика в жіночих кримінально-виконавчих установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання: теоретичні та соціально-правові аспекти: монографія / за заг. ред. В. О. Меркулової. Одеса: ОДУВС, 2015. С. 23, 45, 123, 133–134.

Загальноновизнаним є те, що дисциплінарні стягнення не тільки не є кримінальним покаранням, а взагалі не входять в широке поняття покарання у кримінально-правовому значенні. Проте категорія «покарання» використовується досить часто в міжнародно-правових документах, наукових виданнях як тотожні категорії «дисциплінарні стягнення, які застосовуються до засуджених». Щодо категоріального апарату, який використовується у міжнародно-правових актах, слід зазначити, що зокрема в Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими та Європейських тюремних правилах, в частині регламентації питань дисциплінарного впливу в місцях позбавлення волі використовується поняття «покарання». Так у Мінімальних стандартних правилах поводження з ув'язненими йдеться про «покарання» як вид відповідальності за дисциплінарні правопорушення, і не згадується про стягнення взагалі¹¹. У Європейських тюремних правилах наголошується на тому, що за дисциплінарний проступок як вид правопорушення, за який особа має підлягати дисциплінарній відповідальності, накладається «дисциплінарне покарання» як вид дисциплінарної відповідальності. Знову ж таки не використовується поняття «стягнення»¹². Тож у даному випадку поняття покарання використовується в доволі широкому значенні, як таке, що уособлює у собі будь-який вид відповідальності за спричинену шкоду, а відповідно поглинає і пенітенціарну дисциплінарну відповідальність у разі вчинення засудженим порушення режимних вимог.

До речі, і дисциплінарні правопорушення, за які настає дисциплінарна відповідальність в місцях позбавлення волі, у спеціальній літературі визначаються досить різною термінологією: правопорушення, провини, проступки. По-різному вони визначаються в міжнародно-правових документах. Так у *міжнародно-правових актах*, зокрема у Мінімальних стандартних правилах

¹¹ Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. С. 101.

¹² Европейские тюремные правила: Рекомендации № R (87) 3 Комитета министров государствам-членам относительно Европейских пенитенциарных правил, принятые Комитетом министров Европейского совета 12 февраля 1987 г., пояснительная записка. *Новая концепция пенитенциарной системы*. К., 1995. С. 57.

поводження з ув'язненими, використовується така категорія як «поведінка, що складає дисциплінарну провину» – як вид правопорушення, за яке накладається дисциплінарне стягнення¹³. У Європейських тюремних правилах використовується поняття «дисциплінарний проступок» як вид правопорушення, за яке особа має підлягати дисциплінарній відповідальності¹⁴.

Висновки. Розглянуті положення міжнародно-правових актів мають значення для будь-якої країни світу, є орієнтиром у їхній законотворчій та правозастосовній діяльності. Проте їхня реалізація в значній мірі залежить від особливостей правової системи, історичних надбань та уподобань в сфері виконання (відбування) найсуворіших покарань, які передбачають ізоляцію засудженої особи від суспільства, від матеріальних (економічних) можливостей держави тощо.

В міжнародно-правових стандартах використовується в певній редакції поняття прогресивна, прогресивний (система, режим тощо)». Проте не розкривається зміст цього поняття. Прогресивна система виконання покарання, відповідно до міжнародно-правових стандартів, має відтворюватися у *перетворенні* (суттєвій зміні) чинних форм та методів роботи із засудженими. До того ж, не має зводитися лише до зміни умов утримання та умовно-дострокового звільнення. Поступовість підготовки до звільнення; різні заходи (підходи) щодо виправного впливу в різних відділеннях однієї установи або в різних установах; наявність системи пільг та різних методів поведінки із засудженими, які мають стимулювати законослухняну поведінку, – на нашу думку, доцільно розглядати як опосередковане відтворення сутності та змісту прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі.

¹³ Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями. С. 101.

¹⁴ Европейские тюремные правила: Рекомендации № R (87) 3 Комитета министров государствам-членам относительно Европейских пенитенциарных правил, принятые Комитетом министров Европейского совета 12 февраля 1987 г., пояснительная записка. С. 57.

З точки зору відповідності чинного кримінально-виконавчого законодавства зазначеним міжнародно-правовим актам бажано було б більш чітко визначитися із загальною системою поступової зміни умов під час відбування покарання, системою заохочувальних заходів, з наповненням їх більш стимулюючим змістом, звернути належну увагу на роль та місце в прогресивній системі виконання та відбування покарання такого заохочувального заходу як *відпустка* тощо.

Щодо випадків тюремного ув'язнення, міжнародно-правові стандарти містять положення, які ми маємо розглядати як такі, що доводять особливу важливість створення в кожному тюремному закладі таких умов, які б посилювали *почуття відповідальності засудженої* особи, сприяли її поступовому поверненню до правослужняного способу життя в більш оптимальні терміни через систему різних пілг та методів поводження. Використання у правилах таких категорій як «самовизначення», «почуття відповідальності», «людська гідність» по відношенню до в'язнів свідчить на користь тієї думки, що їхнє виправлення є не можливим без власного бажання та зацікавленості в цьому. Поступовість підготовки до звільнення, різний виховний вплив в різних відділеннях одного закладу, чи в різних закладах, наявність системи пілг та різних методів поводження у підсумку мають заохочувати до правослужняної поведінки. Тож наявність заохочувальної системи можна опосередковано розглядати як відтворення сутності прогресивної системи виконання та відбування покарання.

Список використаних джерел

1. Гаврилов В. В. К вопросу о взаимодействии международной и национальной правовых систем в контексте идеологии и правосознания. *Контакт России и стран АТР в правовом дискурсе* / отв. ред. А. И. Коробеев. Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 2005. С. 33–34.

2. Гритенко О. А. Дисциплінарна практика в жіночих кримінально-виконавчих установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання: теоретичні та соціально-правові аспекти: монографія / за заг. ред. В. О. Меркулової. Одеса: ОДУВС, 2015. 192 с.

3. Гритенко О. А. Имплементация общепринятых пенитенциарных стандартов и правил в формировании прогрессивной системы исполнения наказания / О. А. Гритенко. *Leges si Viata*, 2019. № 12 (336). С. 25–28.

4. Европейские тюремные правила: Рекомендации № R (87) 3 Комитета министров государствам-членам относительно Европейских пенитенциарных правил, принятые Комитетом министров Европейского совета 12 февраля 1987 г., пояснительная записка. *Новая концепция пенитенциарной системы*. К., 1995. 159 с.

5. Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація R (2006) Комітету міністрів Ради Європи від 11 січня 2006 р. Донецьк: Донецький меморіал, 2006. 36 с.

6. Калашник Н. Г. Пенітенціарна система України – шляхом перетворень. *Юридичний журнал*. К., 2010. № 7. С. 52–58.

7. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания. *Международные акты о правах человека: сборник документов* / В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева. М.: Норма-Инфра, 1998. 784 с.

8. Кримінально-виконавче право України: підручник / О. М. Джужа та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. К.: Атіка, 2010. 752 с.

9. Курс кримінально-виконавчого права України. Загальна та особлива частини: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. О. Корчинський, С. Я. Фаренюк, В. Б. Василець; ред. О. М. Джужа; Нац. акад. внутр. справ України. К.: Юрінком Інтер, 2000. 302 с.

10. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. *Збірник міжнародних нормативно-правових актів щодо захисту прав та свобод громадян у сфері правосуддя* / укл. Конопельський В. Я., Ткаліч В. Є. Одеса: НДРВВ, 2003. 310 с.

REFERENCES

1. Gavrilov, V.V. (2005). K voprosu o vzaimodeystvii mezhdunarodnoy i natsional'noy pravovoykh sistem v kontekste ideologii i pravosoznaniya. *Kontakt Rossii i stran ATR v pravovom diskurse*. A.I. Korobeyev (Ed.). Vladivostok: Izdatel'stvo Dal'nevostochnogo universiteta [in Russian].

2. Hrytenko, O.A. (2015). Dystsyplinarna praktyka v zhinochkykh kryminal'no-vykonavchykh ustanovakh minimal'noho rivnya bezpeky iz zahal'nymy umovamy trymannya: teoretychni ta sotsial'no-pravovi aspekty. V.O. Merkulovoyi (Ed.). Odesa: ODUVS [in Ukrainian].

3. Gritenko, O.A. (2019). Implementatsiya obshcheprinyatykh penitentsiarnykh standartov i pravil v formirovaniі progressivnoy sistemy ispolneniya nakazaniya. *Leges et Viata*, 12 (336), 25–28 [in Russian].
4. Yevropeyskiye tyuremnyye pravila: Rekomendatsii № R (87) 3 Komiteta ministrov gosudarstvam-chlenam otnositel'no Yevropeyskikh penitentsiarnykh pravil, prinyatyue Komitetom ministrov Yevropeyskogo soveta 12 fevralya 1987 g., poyasnitel'naya zapiska.(1995). *Novaya kontseptsiya penitentsiarnoy sistemy*. K. [in Russian].
5. Yevropeys'ki penitentsiarni pravyla. Rekomendatsiya R (2006) Komitetu ministriv Rady Yevropy vid 11 sichnya 2006 r. (2006). Donets'k: Donets'kyy memorial [in Ukrainian].
6. Kalashnyk, N.H. (2010). Penitentsiarna systema Ukrayiny – shlyakhom peretvoren'. *Yurydychnyy zhurnal*. K., 7, 52–58 [in Ukrainian].
7. Konventsiya protiv pytok i drugikh zhestokikh, beschelovechnykh ili unizhayushchikh dostoinstvo vidov obrashcheniya i nakazaniya. (1998). *Mezhdunarodnyye akty o pravakh cheloveka: sbornik dokumentov*. V.A. Kartashkin, Ye.A. Lukasheva (Eds.). M.: Norma-Infra [in Russian].
8. Kryminal'no-vykonavche pravo Ukrayiny: pidruchnyk. (2010). O.M. Dzhuzha (Ed.). K.: Atika [in Ukrainian].
9. Kurs kryminal'no-vykonavchoho prava Ukrayiny: Zahal'na ta Osoblyva chastyny (2000). O.M. Dzhuzha (Ed.). K.: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
10. Minimal'ni standartni pravyla povodzhennya z v"yaznyamy. *Zbirnyk mizhnarodnykh normatyvno-pravovykh aktiv shchodo zakhystu prav ta svobod hromadyan u sferi pravosuddya* (2003). Konopel's'kyu V. a., Tkalych V.Ye. (Eds.). Odesa: NDRVV [in Ukrainian].

Конопельський В. Я., Гритенко О. А. Прогрессивная система исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы: соответствие международно-правовым стандартам

В статье рассмотрены международно-правовые стандарты в сфере прогрессивной системы исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы, которые находят свое отображение в действующем Уголовно-исполнительном законодательстве. Определено, что рассмотренные положения международно-правовых актов имеют значение для любой страны мира, является ориентиром в их законотворческой и правоприменительной деятельности. Доказано, что прогрессивная система исполнения наказания, в соответствии с международно-правовыми стандартами, должна воспроизводиться в преобразовании (существенном изменении) действующих форм и методов работы с осужденными, а именно в действующем уголовно-исполнительном законодательстве было бы желательно более четко определиться с общей системой постепенного изменения условий во время отбывания наказания, системой поощрительных мер, с наполнением их более стимулирующим содержанием и тому подобное.

Ключевые слова: уголовно-исполнительное законодательство, международно-правовые стандарты, лишения свободы, прогрессивная система.

Konopelskyi V. Ya., Hrytenko O. A. Progressive system of execution and serving of imprisonment: compliance with international legal standards

The article deals with the international legal standards in the sphere of progressive penitentiary system in the form of custodial sanction, which are reflected in the current Criminal and Penal Law. It is determined that the considered provisions of international legal acts are of importance for any country, is a guide in their law-making and enforcement activities. It is proved that a progressive penitentiary system in the form of custodial sanction, in accordance with international legal standards, should be reproduced in the transformation (significant change) of the current forms and methods of work with convicted, that is, in the current criminal and penal law it would be desirable to define more clearly with the general system of gradual change of conditions during the serving of sentence, a system of incentive measures, with their filling more stimulating content, etc.

Key words: criminal law, international-legal standards, imprisonment, progressive system.